

انجمن علمی گردشگری ایران

عوامل بازدارنده توسعه طبیعت گردی در آبشار آب سفید الیگودرز

مهدی سرلک^۱، مهدی رحیمیان^۲، سعید غلامرضایی^۳

DOI:10.22034/jtd.2021.300555.2422

چکیده

توسعه طبیعت گردی صرفاً به دلیل وجود زیبایی و جذابیت مناطق اکوتوریستی رخ نخواهد داد. این امر پس از قابلیت طبیعی هر منطقه، نیازمند پیدایش و وجود عوامل گوناگونی مانند زیرساخت‌های رفاهی، راه دسترسی، امنیت گردشگران، بازاریابی و تبلیغات و مواردی از این قبیل است؛ به طوری که ممکن است نبود یا حتی کمبود برخی از این موارد به منزله عوامل بازدارنده توسعه طبیعت گردی در هر منطقه اکوتوریستی به شمار آید. پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل بازدارنده توسعه طبیعت گردی در آبشار آب سفید الیگودرز انجام شد. برای شناسایی عوامل بازدارنده، بیست مصاحبه نیمه ساختاریافته با صاحب نظران استانی انجام شد. تحلیل داده‌های گردآوری شده از مصاحبه‌ها، به شناسایی ۳۴ مفهوم، در قالب ۶ دسته کلان موانع منجر شد. سپس از روش دلفی - فازی دو مرحله‌ای برای دستیابی به توافق گروهی بین صاحب نظران و رتبه بندی عوامل بازدارنده استفاده شد. طبق نتایج، عوامل بازدارنده توسعه طبیعت گردی در آبشار آب سفید الیگودرز به ترتیب عبارت بودند از: موانع فرهنگی و اجتماعی با میانگین ۰/۸۲۹، معرفی ضعیف منطقه با میانگین کل فازی زدایی ۰/۸۱۱، موانع سرمایه گذاری و برنامه ریزی مالی با میانگین کل فازی زدایی ۰/۸۰۳، موانع زیربنایی و زیرساختی با میانگین کل فازی زدایی ۰/۷۷۹، موانع امنیتی با میانگین کل فازی زدایی ۰/۷۶۷ و مشکلات دسترسی و اطلاعاتی با میانگین کل فازی زدایی ۰/۶۴۸. از این رو پیشنهاد کلی این تحقیق، برنامه ریزی دقیق، جذب حمایت‌های مالی و تلاش سازمان‌های تصمیم گیرنده مدیریت طبیعت گردی شهرستان الیگودرز و استان لرستان برای رفع و کاهش موانع یادشده از طریق پیشنهادها و اجرایی ارائه شده در این پژوهش است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۱

واژه‌های کلیدی:

گردشگری، گردشگری پایدار، روش دلفی فازی، استان لرستان

مقدمه

گردشگری یکی از منابع درآمد و اشتغال‌زایی در سطح محلی است که می‌تواند رهیافتی برای توسعه اقتصادی باشد. با توجه به تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم گردشگری، از هر یازده شغل در جهان یک شغل مربوط به گردشگری است (UNWTO, 2019). تحقیقات نشان داده است که کشورهای در حال توسعه می‌توانند به درآمدهای توریستی در حکم منبع درآمدی مهم تکیه کنند و سهم شایان توجهی در تولید ناخالص

داخلی این کشورها داشته باشند (Azam et al., 2018). گردشگری یکی از فعالیت‌هایی است که به سرعت در جهان در حال رشد است؛ چراکه گردشگری به صورت چشمگیری به توسعه اقتصادی کشورهای میزبان کمک می‌کند (Meleddu, 2015).

در بین انواع گردشگری، بوم گردی نوعی گردشگری است که شرایط همه اجزای گردشگری - شامل گردشگران، میزبانان، محیط و حتی شرایط محیطی در حال توسعه و آینده را در نظر می‌گیرد (Asadpourian).

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران

۲. دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران (نویسنده مسئول)؛ Rahimian.m@lu.ac.ir

۳. دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران

این نوع گردشگری شامل ویژگی‌هایی است، از جمله کاهش فقر، بهبود اقتصادی، حفاظت از تنوع زیستی و حفاظت از محیط زیست (Anup, 2016; Ars & Bohanec, 2010; Duffy, 2008). طبیعت‌گردی سفری محیط‌زیستی، مسئولانه و بازدید از منابع طبیعی دست‌نخورده برای لذت‌بردن و قدردانی از طبیعت است که حفاظت از محیط‌زیست را رواج می‌دهد، تأثیرات منفی بازدیدکنندگان را پایین می‌آورد، مردم محلی را به‌صورت فعال درگیر و منافع اقتصادی - اجتماعی را برای آن‌ها فراهم می‌کند (Ghorbani et al., 2015; Sayyed, 2013; Ceballos-Lascurain, 1996). طبیعت‌گردی از گردشگری پایدار گرفته شده و سبالوس لاسکورین در سال ۱۹۸۰ برای اولین بار آن را تعریف کرده است (Sharpley, 2006). تمرکز طبیعت‌گردی بر روی بقای حیات وحش، حفظ محیط زیست، ریشه‌کنی فقر و توسعه سرمایه‌داری است (Duffy, 2008). توسعه طبیعت‌گردی در گرو حفظ محیط‌زیست و استفاده بهینه از امکانات موجود آن است (Ashok et al., 2017). اهمیت طبیعت‌گردی در عرصه جهانی به حدی بوده که سازمان ملل سال ۲۰۰۲ را سال بین‌المللی طبیعت‌گردی نام‌گذاری کرده است. توسعه طبیعت‌گردی، در مناطقی که پتانسیل پایینی برای توسعه از طریق دیگر بخش‌های تولیدی و خدماتی دارند، هم می‌تواند منبعی برای درآمدزایی افراد محلی باشد و همچنین مکانی مناسب گردشگری را برای گذراندن اوقات فراغت گردشگران فراهم کند (Asadpourian et al., 2020).

کشور ایران، که می‌توان آن را کشور چهارفصل نامید، جزو ده کشور برتر جهان در زمینه جاذبه‌های گردشگری است که به علت داشتن توان و جاذبه‌های چشمگیر طبیعی یکی از کشورهای مهم دنیا محسوب می‌شود (امینیان و همکاران، ۱۳۹۱). ایران از نظر جاذبه‌های اکوتوریستی و تنوع اقلیمی جزو پنج کشور برتر دنیاست (حاجی پروانه، ۱۳۸۷). این کشور دشت‌ها، کوهسارها، کویرها، غارها، دریاچه‌ها، آبشارها، موزه‌ها و صنایع دستی بی‌نظیری دارد و از این منظر، جزو معدود کشورهای جهان است. وجود گل‌ها و سبزه‌های وحشی و آبشارهای خروشان لرستان در چارچوب مرزهای کشوری به نام ایران مشاهده می‌شود. در این میان، نقش آبشارها از بقیه بارزتر است و بررسی و معرفی آبشارهای لرستان می‌تواند کمک شایانی به اقتصاد منطقه و پیشرفت و توسعه منطقه از طریق طبیعت‌گردی کند؛ زیرا برای افزایش

منافع حاصل از گردشگری باید بر تفرج در فضای باز و محیط‌های طبیعی از نظر اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی به‌صورت پایدار متکی بود (Kil et al., 2014).

پیشینه پژوهش

اگرچه تحقیقی که عیناً عوامل بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب‌سفید را بررسی کرده باشد وجود ندارد، اما برخی محققان مطالعاتی انجام داده‌اند و در آن‌ها عوامل بازدارنده طبیعت‌گردی به‌طور خاص و گردشگری به‌طور عام را واکاوی کرده‌اند. البته برخی از پژوهش‌ها نیز معطوف به شناسایی موانع گردشگری روستایی هستند و گفتنی است این نوع از گردشگری اشتراکات زیادی با طبیعت‌گردی دارد. در ادامه به تعدادی از این مطالعات در دو بخش داخلی و خارجی اشاره خواهد شد.

نتایج پژوهش مدهوشی و ناصرپور (۱۳۸۲) تعداد مراکز تصمیم‌گیری، ضعف بازاربایی، ضعف امکانات زیربنایی و فقدان فرهنگ پذیرش گردشگر را از جمله موانع گردشگری برشمرده است. توکلی و هدایتی (۱۳۸۷) در پژوهش خود، فقدان سرمایه‌گذاری مناسب و کافی در بخش‌های زیربنایی، کمبود زیرساخت‌های گردشگری، ضعف شدید تبلیغات و اطلاع‌رسانی، نبود نیروهای کارآموده و مسلط به زبان‌های خارجی و فقدان تابلوهای راهنمایی به زبان لاتین را جزو چالش‌های گردشگری عنوان کرده‌اند. موسایی (۱۳۸۳) در تحقیقی عامل اصلی در جذب‌نشدن گردشگر را متغیر احساس ناامنی می‌داند. نتایج تحقیق بخشی‌جهرمی و توحیدیان‌فر (۱۳۸۸) با عنوان «گردشگری پایدار روستایی: چالش‌ها و راهکارها» نشان داد که نبود مشوق‌ها و تضمین لازم برای گسترش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی یکی از متغیرهای بازدارنده توسعه پایدار در گردشگری روستایی است. نوری و مهدی‌نسب (۱۳۸۹) در مطالعه خود در منطقه دریاچه گهر در استان لرستان نشان دادند که مهم‌ترین نقاط ضعف توسعه طبیعت‌گردی فقدان نیروهای متخصص و دانش‌آموخته، کم‌کاری سازمان‌ها و ادارات مرتبط، سرمایه‌گذاری نکردن بخش دولتی به میزان لازم و نبود برنامه‌ریزی صحیح در استفاده از قابلیت‌های توسعه گردشگری هستند. امینیان و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی نشان دادند که یکی از مهم‌ترین موانع توسعه پایدار طبیعت‌گردی، نبود همکاری و مشارکت مردم محلی و پایین بودن سطح

در بین مطالعات خارجی نیز اشتاینر^۱ (۲۰۰۶) با بررسی وضعیت گردشگری در کشورهای عربی معتقد است که با وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان، کشور مصر نتوانسته در بخش توریسم درآمدزایی مناسبی داشته باشد. این محقق مهم‌ترین علل فقدان درآمدزایی را نبود امنیت و تهدیدهای اجتماعی و روانی و نبود خدمات‌رسانی بهینه دانسته است. هال^۲ (۲۰۰۸) نیز با تحلیل وضعیت گردشگری در کشورهای جهان سوم، به برخی از مهم‌ترین مشکلات گردشگری این کشورها از جمله نبود امنیت روانی و جانی اشاره کرده است و بر لزوم توجه دولت‌های جهان سوم در راستای از بین بردن این معضلات از طریق راه‌اندازی پلیس گردشگری تأکید کرده است. لیو و منز^۳ (۲۰۱۴) در تحقیقی در زمینه توسعه پایدار گردشگری در کشور زیمبابوه، نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی ناکافی و هماهنگی و همکاری محدود بین نهادهای درگیر در بخش گردشگری، مانع توسعه گردشگری است. رشد گردشگری در لیونیگستون عمدتاً بر انگیزه‌های اقتصادی در گردشگری متمرکز شده و چشم‌انداز اجتماعی و تأثیر آن در جمعیت محلی را نادیده گرفته است. از نظر لیو و منز، ساختار ضعیف سازمان‌های دولتی مهم‌ترین عامل توسعه طبیعت‌گردی است.

در تحقیق پاساپا^۴ و همکاران (۲۰۱۵) با عنوان «استراتژی‌های دولت برای طبیعت‌گردی پایدار در تانزانیا» نتایج نشان داد که دولت ضعیف به برنامه‌ریزی، مدیریت سوء و ناکارآمد منابع طبیعت‌گردی منجر شده است؛ چراکه پایداری طبیعت‌گردی کشور عمدتاً به دلیل شفافیت ناکافی، شیوه پاسخ‌گویی ضعیف و مکانیسم ادغام ضعیف بین فعالیت‌های طبیعت‌گردی و برنامه‌های توسعه کشور به خطر افتاده است. نتایج تحقیق موندینو و بری^۵ (۲۰۱۹) نشان داد که برداشت‌های منفی ذهنی هنوز هم نقش بازدارنده‌ای در توسعه اکوتوریسم دارند که این ممکن است نتیجه عاملی اصلی، یعنی فقدان آموزش مناسب محیط زیست و روش‌های استفاده‌شده در سیستم آموزشی باشد. یافته‌های تحقیق ووندراد^۶ و همکاران (۲۰۲۰) نشان داد که تعاملات و همکاری ضعیفی بین ذی‌نفعان طبیعت‌گردی وجود دارد. طبق نتایج این تحقیق در مقاصد طبیعت‌گردی دوردست، نبود توانمندسازی و

آگاهی جامعه محلی است. یافته‌های مطالعه تقوایی و همکاران (۱۳۹۱) در ناحیه سامان چهارمحال و بختیاری نشان داد که کمبود امکانات و تأسیسات زیربنایی و فقدان سرمایه‌گذاری‌های مکفی در اماکن اقامتی، مهم‌ترین موانع توسعه طبیعت‌گردی هستند. حیدری‌ساربان (۱۳۹۱) نشان داد که از بین موانع مؤثر در توسعه گردشگری روستایی مانع ساختاری در شهرستان اردبیل، مؤثرترین مانع فرآوری توسعه گردشگری روستایی بوده و موانع اجتماع - فرهنگی، زیربنایی و آموزشی در رده بعدی قرار گرفتند. یافته‌های پژوهش تولایی و همکاران (۱۳۹۲) نشان‌دهنده کمبود زیرساخت‌های لازم، از جمله مکان‌های اقامتی، پذیرایی، رفاهی و ضعف مدیریت در زمینه توسعه گردشگری در بخش کهک استان قم است. بررسی نتایج از افزایش آسیب زیست‌محیطی، به دلیل نامناسب بودن عوامل زیرساختی و ضعف سرمایه‌گذاری در این بخش حکایت دارد. براساس نتایج پژوهش ملکی و همکاران (۱۳۹۲) در شهرستان دره‌شهر، کمبود امکانات اقامتی و رفاهی ضروری گردشگران موجب نارضایتی آنان شده و برای حل این موضوع، ایجاد زیرساخت‌های جدید برای ورود گردشگران به منطقه پیشنهاد شده است. کرمی و شریفی (۱۳۹۲) در تحقیقی در مراغه نشان دادند که فقدان امکانات رفاهی، اقامتی، بهداشتی و ورزشی در مناطق گردشگری روستایی، مهم‌ترین نقطه‌ضعف جاذبه‌های گردشگری روستاهای این منطقه بوده است. امیدو نجف‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیق خود، عوامل مؤثر در توسعه طبیعت‌گردی شامل عوامل هفت‌گانه اقتصادی، زیرساختی، سیاست‌گذاری، فرهنگی، جغرافیایی و عامل آموزشی - ترویجی در منطقه لوسان کوچک را بررسی کرده‌اند. طبق نتایج این تحقیق، مهم‌ترین عوامل توسعه طبیعت‌گردی در این منطقه، به ترتیب عوامل آموزشی - ترویجی و زیرساختی بودند. نوری و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان «ارزیابی قابلیت‌های اکولوژیکی آبشار مارگون با استفاده از مدل استراتژی SWOT» نشان دادند که مهم‌ترین عامل ضعف توسعه طبیعت‌گردی، فقدان سرمایه‌گذاری لازم و نبود سایت‌های بوم‌گردی در مناطق اطراف آبشار مارگون است. طبق نتایج پژوهش اسدپوریان و همکاران (۱۳۹۸) نبود زیرساخت‌های لازم برای گردشگران، حمایت‌های ضعیف دولتی از منطقه، پایین بودن پذیرش اجتماعی و مشارکت مردم محلی و همچنین امنیت ناکافی در منطقه از جمله ضعف‌هایی هستند که مانع توسعه طبیعت‌گردی پایدار در استان لرستان شده است.

1. Steiner
2. Hall
3. Liu & Mwanza
4. Pasapea
5. Mondino & Beery
6. Wondirad

مشارکت جوامع بوم‌گردی را تضعیف می‌کند و بقای طولانی‌مدت اکوسیستم‌ها و خود جوامع را به خطر می‌اندازد.

آبشار آب سفید به عروس آبشارهای لرستان معروف است. این آبشار در جنوب شرقی لرستان و در دامنه کوه‌های زاگرس و در کنار کوه بلند قالیکوه در بخش بشارت ذلقی و در حدود ۵۰ کیلومتری الیگودرز قرار دارد. ارتفاع آبشار ۷۰ متر و عرض تاج آن در فصل پرآبی، ۸ متر است. آب آن به‌صورت مخلوط با هوا بر اثر برخورد با سنگ‌ها به شکل حباب سفید درمی‌آید؛ از این‌رو به آب سفید معروف شده است. در تحقیقی که اسدپوریان و همکاران (۱۳۹۸) برای سنجش تعیین مناطق مستعد توسعه پایدار طبیعت‌گردی در استان لرستان انجام داده‌اند، بالاترین نمره در بین هفت معیار برای آبشار آب سفید، مربوط به معیار جذابیت تفریحی و سپس معیار وضعیت طبیعی این آبشار است. این آبشار در فصل بهار و تابستان پذیرای گردشگران بسیاری از داخل استان و استان‌های اصفهان، چهارمحال و بختیاری، مرکزی، همدان، خوزستان و کهگیلویه و بویراحمد است. با وجود این باور که طبیعت‌گردی به فرصت‌های درآمدی خوبی برای اجتماعات محلی منجر خواهد شد (Aronsson, 2004) و در صورت مدیریت صحیح برای استفاده از همه ظرفیت‌های آن می‌تواند به اشتغال‌زایی آنان منجر شود، اما بنابر اظهارات کارشناسان اداره میراث فرهنگی و گردشگری و همچنین تجربیات و مشاهدات محقق، علی‌رغم پتانسیل بالای طبیعی آبشار آب سفید، آن‌چنان‌که شایسته و بایسته است، رونق و توسعه طبیعت‌گردی در این منطقه مستعد برای گردشگری اتفاق نیفتاده است. احتمالاً یکی از دلایل این امر، نبود تحقیقی جامع در زمینه تحلیل و واکاوی عوامل بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در این منطقه باشد. بی‌شک مطالعه و شناسایی این‌گونه عوامل، کمک زیادی به برنامه‌ریزان بخش گردشگری در شهرستان الیگودرز و مسئولان استانی برای توسعه بیشتر طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید خواهد کرد، موضوعی که در کنار نبود مطالعه‌ای دقیق در منطقه مطالعه‌شده از دلایل اصلی انجام پژوهش حاضر بود. از این‌رو، مسئله اصلی و هدف از انجام مقاله حاضر، بررسی موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز است. با توجه به این‌که تا به حال در منطقه نام‌برده، مطالعه‌ای که به‌صورت اختصاصی به بررسی این مسئله پردازد انجام نشده است، می‌توان به جدیدبودن مطالعه اشاره

کرد. همچنین انتخاب روش دلفی فازی برای دستیابی به هدف تحقیق از دیگر مشخصه‌های پژوهش حاضر است که از برخی تحقیقات مشابه آن را متمایز می‌سازد.

روش‌شناسی تحقیق

منطقه مطالعه‌شده در تحقیق حاضر، آبشار آب سفید در شهرستان الیگودرز واقع در استان لرستان است. استان لرستان در غرب ایران و شهرستان الیگودرز در شرق استان لرستان قرار دارد. این آبشار زیبا و دیدنی در منطقه ذلقی و در فاصله حدود ۵۰ کیلومتری شهرستان الیگودرز واقع شده است. آبشار آب سفید به رود رودبار لرستان سرازیر می‌شود و در نهایت به رودخانه دز می‌پیوندد. آبشار آب سفید با ارتفاعی در حدود ۷۰ متر از بلندترین آبشارهای ایران است و در فصل پربارش و در اوج پرآبی، پهنای تاج آن تا ۱۵ متر هم می‌رسد. در مواقع دیگر سال، تاج آبشار حدود ۸ متر پهنای دارد (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان، ۱۳۹۱).

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ میزان کنترل بر متغیرها از نوع تحقیقات میدانی است. روش دلفی فازی اساس این پژوهش قرار گرفت تا علاوه بر ارتباط مؤثر با خبرگان حوزه گردشگری و مدیریت توسعه مناطق اکوتوریستی و دستیابی سریع به اجماع میان نظریات آن‌ها، با به‌کارگیری اعداد فازی به جای اعداد قطعی به نتایج نزدیک به واقعیت دست یافت.

در مرحله اول، به‌منظور شناسایی عوامل بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز، با روش نمونه‌گیری هدفمند بیست مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان شاغل در اداره میراث فرهنگی و گردشگری، فرمانداری، بخش‌داری‌ها، دهیاران فعال، کارشناسان جهاد کشاورزی، اداره محیط‌زیست شهرستان و راهنماهای تورهای گردشگری انجام شد. تحلیل داده‌های گردآوری‌شده از مصاحبه‌ها، به شناسایی ۳۴ مفهوم، در قالب ۶ دسته کلان موانع منجر شد (جدول ۲). با توجه به شناسایی این عوامل و احتمال وجود سوگیری در نظریات آن‌ها، به‌منظور حصول اطمینان از صحت، دقت، کاربردی‌بودن و جامعیت عوامل شناسایی‌شده، از روش دلفی فازی برای دستیابی به اجماع گروهی بین خبرگان استفاده شد.

در مرحله اول دلفی، پرسش‌نامه‌ای ساختارمند براساس نتایج مرحله اول پژوهش طراحی و از خبرگان درخواست شد تا با استفاده از متغیرهای کلامی خیلی

از طریق رابطه (۶) محاسبه شد.

$$\tilde{B}_m = (b_{m1}, b_{m2}, b_{m3}) = \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n b_1^i, \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n b_2^i, \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n b_3^i \right)$$

در مرحله پنجم، از روش ساده مرکز ثقل براساس رابطه (۷) برای فازی‌زدایی مقادیر هر یک از مراحل

$$S_j = \frac{u_j + m_j + l_j}{3} \quad \text{رابطه (۷)}$$

در مرحله آخر، میزان اختلاف نظر خبرگان در دو مرحله از طریق رابطه (۸) محاسبه شد.

$$s(\tilde{B}_m, \tilde{A}_m) = \left| \frac{1}{3} [(b_{m1}, b_{m2}, b_{m3}) - (a_{m1}, a_{m2}, a_{m3})] \right|$$

نکته مهم در اجرای روش دلفی، اندازه پانل خبرگان است. در ارتباط با اندازه پانل لازم برای دلفی سنتی و دلفی فازی اجماع نظر وجود ندارد (Mullen, 2003)، اما اندازه معمول پانل خبرگان بین هشت تا دوازده (Cavalli-Sforza & Ortolano., 1984) یا بین ده تا هجده نفر است (Okoli & Pawlowski., 2004). در پژوهش حاضر، اعضای پانل بیست نفر از خبرگان بودند که براساس چهار ویژگی دانش، تجربه، تمایل و زمان کافی برای شرکت در مراحل دلفی با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند با قضاوتی شناسایی و انتخاب شدند. پس از تعیین اعضای پانل، پرسش‌نامه‌های هر دور به صورت حضوری و در مواردی که امکان دسترسی به خبرگان وجود نداشت به شیوه الکترونیکی توزیع و جمع‌آوری شد. فرایند گردآوری داده‌ها تا دستیابی به اشباع تئوریک ادامه یافت (مصاحبه با بیست نفر). برای اعتبارسنجی و درستی آزمایی داده‌ها از شیوه مثلث‌سازی منابع داده‌ها استفاده شد. همچنین داده‌های احصاشده از طریق بازبینی متخصصان موضوعی تأیید شدند.

یافته‌ها

توصیف ویژگی‌های کارشناسان

طبق نتایج آمار توصیفی، میانگین سنی کارشناسان ۴۳/۴ سال و دامنه تغییرات سن آن‌ها بین ۳۵ تا ۶۰ سال بود. میانگین سابقه کار پاسخ‌گویان ۱۵/۷ و دامنه سابقه کار کارشناسان بین ۷ تا ۲۷ سال بود. بیشتر کارشناسان (۴۵ درصد) مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد داشتند. همچنین ۴۰ درصد آن‌ها مدرک کارشناسی و ۱۵ درصد نیز دکتری داشتند. محل خدمت بیشتر کارشناسان پاسخ‌گو در این تحقیق (۳۵ درصد)، اداره میراث فرهنگی و گردشگری بود. باقی از سازمان‌های مدیریت

کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد میزان اهمیت هر یک از مراحل شناسایی شده را مشخص کنند. سپس متغیرهای کلامی به اعداد فازی مثلثی تبدیل شدند. در این مرحله، متغیرهای کلامی با توجه به جدول ۱ به صورت اعداد فازی مثلثی تعریف شدند.

جدول ۱: اعداد فازی مثلثی متناظر با متغیرهای کلامی

(Sladoje et al., 2011)

متغیرهای کلامی	عدد فازی مثلثی (L, m, U)	عدد فازی قطعی شده
خیلی زیاد	(۰/۷۵, ۱, ۱)	۰/۷۵۰
زیاد	(۰/۵, ۰/۷۵, ۱)	۰/۵۶۲
متوسط	(۰/۲۵, ۰/۵, ۰/۷۵)	۰/۳۱۲
کم	(۰, ۰/۲۵, ۰/۵)	۰/۰۶۲
خیلی کم	(۰, ۰, ۰/۲۵)	۰/۰۶۲

بدین صورت که اعداد فازی مثلثی به نظر هر یک از خبرگان رسید و مجموعه اعداد فازی مثلثی برای هر خبره با استفاده از رابطه (۲) به دست آمد.

$$\tilde{A}^{(i)} = (a_1^{(i)}, a_2^{(i)}, a_3^{(i)}) \quad i = 1, 2, 3, \dots, n \quad (2)$$

در مرحله سوم میانگین مجموعه‌ها $(\tilde{A}_m^{(i)})$ از تمامی مجموعه‌ها $(\tilde{A}^{(i)})$ از طریق رابطه (۳) محاسبه شد.

$$\tilde{A}_m = (a_{m1}, a_{m2}, a_{m3}) = \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n a_1^{(i)}, \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n a_2^{(i)}, \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n a_3^{(i)} \right) \quad (3)$$

سپس برای هر خبره، مقدار اختلاف از میانگین با استفاده از رابطه (۴) محاسبه شد.

$$s(a_1^{(i)}, a_{m2} - a_2^{(i)}, a_{m3} - a_3^{(i)}) = \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n a_1^{(i)} - \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n a_2^{(i)} - a_2^{(i)}, \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n a_3^{(i)} - a_3^{(i)} \right) \quad (4)$$

در مرحله چهارم، بعد از این که بازخورد اولیه به خبرگان داده شد، نظریات اصلاح‌شده خبرگان در قالب اعداد فازی مثلثی به صورت رابطه (۵) درآمد.

$$\tilde{B}^{(i)} = (b_1^{(i)}, b_2^{(i)}, b_3^{(i)}) \quad i = 1, 2, 3, \dots, n \quad (5)$$

در این مرحله نیز همانند مرحله دوم، میانگین نظریات اصلاح‌شده خبرگان $(\tilde{B}_m^{(i)})$ در مرحله دوم دلفی

جهاد کشاورزی (۳۰ درصد)، فرمانداری (۱۰ درصد)، تحلیل داده‌های میدانی حاصل از متن مصاحبه‌های محیط‌زیست و منابع طبیعی (۲۰ درصد) و اداره دامپزشکی (۵ درصد) بودند. نیمه‌ساختاریافته را انجام داد و در این راستا ۳۴ مقوله اولیه شناسایی شد. در نهایت مقوله‌های شناسایی شده در شش مفهوم اصلی دسته‌بندی شدند (جدول ۲).

نتایج استخراج مقوله‌ها و دسته‌بندی آن‌ها

در این مرحله، گروه تحقیق بررسی عمیق و

جدول ۲: دسته‌ها و مقوله‌های استخراج شده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته

دسته‌بندی	مقوله‌های استخراج شده از مصاحبه‌ها
مشکلات دسترسی و اطلاعاتی	نامطلوب بودن راه‌های ارتباطی تا آبشار
	طولانی بودن راه‌های ارتباطی و دسترسی سخت به آبشار
	کمبود تابلوهای راهنمایی در طول مسیر برای دسترسی راحت به آبشار
	نبود کیوسک اطلاعات راهنمای گردشگران
	کمبود راهنماهای محلی
	کمبود علائم و تابلوهای راهنما در منطقه برای گردشگران
موانع سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مالی	کمبود سرمایه‌گذاری دولتی در زمینه گردشگری در منطقه
	تمایل نداشتن بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه
	آگاهی نداشتن کارآفرینان محلی از ظرفیت توسعه طبیعت‌گردی
	درک پایین جامعه محلی از گردشگری در حکم منبع درآمدی پایدار
	بنیه مالی ضعیف مردم محلی برای سرمایه‌گذاری در منطقه
	ناتوانی مسئولان ملی و استانی برای بهره‌مندی از تجارب جهانی در عرصه طبیعت‌گردی
موانع زیربنایی و زیرساختی	فقدان سرویس‌های بهداشتی مناسب و کافی
	کمبود فضا برای پارکینگ
	نبود آلاچیق و سکو برای نشستن گردشگران
	نبودن روشنایی برای اسکان شبانه
	آنتن‌دهی ضعیف خطوط ارتباطی و اینترنت در منطقه
	نبود اقامتگاه مناسب برای گردشگران
	نبود رستوران و غذاخوری بهداشتی و مطمئن
	کمبود فروشگاه مواد غذایی و آب سالم و مطمئن
	بالا بودن قیمت غذا و نیازمندی‌های گردشگران

دسته‌بندی	مقوله‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌ها
موانع امنیتی	کمبود نیروی انتظامی برای تأمین امنیت گردشگران
	نبود خدمات اورژانس و ایمنی (آمبولانس، آتش‌نشانی، پلیس راه و غیره)
	بومی بودن اکثریت گردشگران و احساس غربت در بین دیگر گردشگران
موانع فرهنگی و اجتماعی	ناآشنایی گردشگران با فرهنگ جامعه میزبان
	کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده در زمینه گردشگری
	همکاری نکردن مردم محلی با دولت برای توسعه طبیعت‌گردی
	برخورد نامناسب جامعه میزبان با گردشگران
	تخریب محیط زیست منطقه به دست برخی از گردشگران
معرفی ضعیف منطقه	رفتار نامسئولانه اخلاقی و اجتماعی گردشگران
	معرفی نکردن آبشار در سطح ملی از طریق رسانه ملی
	فعالیت ضعیف بازاریابی و تبلیغی تورهای گردشگری
	کمبود برگزاری مسابقات ورزشی محلی در منطقه
	کمبود صنایع دستی و سوغات در منطقه

نتایج مربوط به روش دلفی فازی

مرحله اول دلفی فازی

به کارگیری طیف لیکرت تدوین و برای تعیین میزان اهمیت هریک از موانع شناسایی شده در اختیار خبرگان قرار گرفت. پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها، میانگین فازی مثلثی و مقدار فازی زدایی هریک از عوامل به دست آمد. میانگین قطعی به دست آمده نشان‌دهنده شدت موافقت خبرگان با هریک از عوامل شناسایی شده است (جدول ۳).

پس از شناسایی موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز برای دستیابی به اجماع نظر خبرگان در مورد صحت عوامل شناسایی شده از روش دلفی-فازی در دو مرحله استفاده شد؛ بدین صورت که پرسش‌نامه‌ای بسته و با

جدول ۳: نتایج نظرسنجی و اولویت بندی میانگین دیدگاه‌های خبرگان مرحله اول

دسته‌ها	مقوله‌های استخراج‌شده	ت _۱	ت _۲	ت _۳	ت _۴	ت _۵	میانگین فازی مثلثی		
							L	m	u
مشکلات دسترسی و اطلاعاتی	نامطلوب بودن راه‌های ارتباطی تا آبشار	۷	۱۳	۰	۰	۰	۰/۸۸۱	۰/۶۱۸	۰/۸۵۰
	طولانی بودن راه‌های ارتباطی و دسترسی دشوار به آبشار	۰	۱	۳	۳	۱۳	۰/۱۵۷	۰/۰۶۵	۰/۲۱۴
	کمبود تابلوهای راهنمایی در طول مسیر برای دسترسی راحت به آبشار	۵	۵	۸	۲	۰	۰/۶۹۷	۰/۴۳۴	۰/۶۶۰
	نبود کیوسک اطلاعات راهنمای گردشگران	۵	۵	۱۰	۰	۰	۰/۷۳۶	۰/۴۷۳	۰/۷۱۴
	کمبود راهنماهای محلی	۱	۳	۶	۱۰	۰	۰/۷۱۰	۰/۴۶۰	۰/۴۵۶
	کمبود علائم و تابلوهای راهنما در منطقه برای گردشگران	۵	۵	۱۰	۰	۰	۰/۹۲۱	۰/۷۲۳	۰/۷۰۱

فازی زدایی	میانگین فازی مثلثی			بُعد ۳	۲	موسط	زاد	خوبی زاد	مقوله‌های استخراج شده	دسته‌ها
	L	m	u							
۰/۹۵۶	۰/۷۷۶	۱/۰۳۹	۱/۰۵۲	۰	۰	۰	۱	۱۹	کمبود سرمایه‌گذاری دولتی در زمینه گردشگری در منطقه	موانع سرمایه‌گذاری و بازامانری مالی
۰/۹۶۴	۰/۷۸۹	۱/۰۵۲	۱/۰۵۲	۰	۰	۰	۰	۲۰	تمایل نداشتن بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه	
۰/۶۷۱	۰/۴۲۱	۰/۶۸۴	۰/۹۰۷	۰	۱	۹	۷	۳	ناآگاهی کارآفرینان محلی از ظرفیت توسعه طبیعت گردی	
۰/۷۵۸	۰/۵۳۹	۰/۷۸۹	۰/۹۴۷	۱	۰	۵	۶	۹	درک پایین جامعه محلی از گردشگری در حکم منبع درآمدی پایدار	
۰/۲۱۰	۰/۰۵۲	۰/۱۵۷	۰/۴۲۱	۱۲	۴	۴	۰	۰	بنیه مالی ضعیف مردم محلی برای سرمایه‌گذاری در منطقه	
۰/۸۰۲	۰/۵۷۸	۰/۸۴۲	۰/۹۸۶	۰	۰	۵	۶	۹	ناتوانی مسئولان ملی و استانی برای بهره‌مندی از تجارب جهانی در عرصه طبیعت گردی	
۰/۹۲۱	۰/۷۲۳	۰/۹۸۶	۱/۰۵۲	۰	۰	۰	۵	۱۵	فقدان سرویس‌های بهداشتی مناسب و کافی	موانع زیربنایی و زیرساختی
۰/۵۵۲	۰/۳۰۲	۰/۵۶۵	۰/۷۸۹	۰	۶	۸	۳	۳	کمبود فضا برای پارکینگ	
۰/۵۳۵	۰/۲۵۰	۰/۵۶۵	۰/۷۸۹	۰	۱۰	۴	۳	۳	نبود آلاچیق و سکو برای نشستن گردشگران	
۰/۹۱۲	۰/۷۱۰	۰/۹۷۳	۱/۰۵۲	۰	۰	۰	۶	۱۴	نبودن روشنایی برای اسکان شبانه	
۰/۸۱۵	۰/۶۰۵	۰/۸۶۸	۰/۹۷۳	۰	۰	۶	۲	۱۲	آنتن‌دهی ضعیف خطوط ارتباطی و اینترنت در منطقه	
۰/۹۲۱	۰/۷۲۳	۰/۹۸۶	۱/۰۵۲	۰	۰	۰	۵	۱۵	نبود اقامتگاه مناسب برای گردشگران	
۰/۹۲۹	۰/۷۵۰	۱/۰۱۳	۱/۰۲۵	۰	۰	۰	۳	۱۷	نبود رستوران و غذاخوری بهداشتی و مطمئن	
۰/۸۰	۰/۵۷۸	۰/۸۴۲	۱	۰	۰	۴	۸	۸	کمبود فروشگاه مواد غذایی و آب سالم و مطمئن	
۰/۱۷۵	۰/۰۲۶	۰/۱۱۸	۰/۳۸۱	۱۳	۵	۲	۰	۰	بالا بودن قیمت غذا و نیازمندی‌های گردشگران	
۰/۲۴۱	۰/۰۳۹	۰/۲۱۰	۰/۴۷۳	۷	۱۰	۳	۰	۰	کمبود نیروی انتظامی برای تأمین امنیت گردشگران	موانع امنیتی
۰/۸۴۲	۰/۶۱۸	۰/۸۸۱	۱/۰۲۶	۰	۰	۲	۹	۹	نبود خدمات اورژانس و ایمنی (آمبولانس، آتش‌نشانی، پلیس راه و غیره)	
۰/۷۶۷	۰/۵۳۹	۰/۸۰۲	۰/۹۶۰	۰	۱	۵	۶	۸	بومی بودن اکثریت گردشگران و احساس غربت در بین دیگر گردشگران	
۰/۱۵۷	۰	۰/۱۰۵	۰/۳۶۸	۱۲	۸	۰	۰	۰	ناآشنایی گردشگران با فرهنگ جامعه میزبان	موانع فرهنگی و اجتماعی
۰/۸۶۸	۰/۶۵۷	۰/۹۲۱	۱/۰۲۶	۰	۱	۰	۷	۱۲	کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش‌دیده در زمینه گردشگری	
۰/۲۱۴	۰/۰۳۹	۰/۱۷۱	۰/۴۳۴	۱۰	۷	۳	۰	۰	همکاری نکردن مردم محلی با دولت برای توسعه طبیعت گردی	
۰/۲۵۴	۰/۰۲۶	۰/۲۳۶	۰/۵	۴	۱۴	۲	۰	۰	برخورد نامناسب جامعه میزبان با گردشگران	
۰/۲۴۵	۰/۰۲۶	۰/۲۲۳	۰/۴۸۶	۵	۱۳	۲	۰	۰	تخریب محیط زیست منطقه به دست برخی از گردشگران	
۰/۲۰۱	۰	۰/۱۷۱	۰/۴۳۴	۷	۱۳	۰	۰	۰	رفتار نامستولانه اخلاقی و اجتماعی گردشگران	
۰/۹۰۳	۰/۷۱۰	۰/۹۷۳	۱/۰۲۶	۰	۰	۲	۲	۱۶	معرفی نکردن آبشار در سطح ملی از طریق رسانه ملی	معرفی ضعیف منطقه
۰/۹۲۹	۰/۷۳۶	۱	۱/۰۵۲	۰	۰	۰	۴	۱۶	فعالیت ضعیف بازاریابی و تبلیغی تورهای گردشگری	
۰/۲۱۹	۰/۰۹۲	۰/۱۵۷	۰/۴۰۷	۱۵	۱	۲	۱	۱	کمبود برگزاری مسابقات ورزشی محلی در منطقه	
۰/۴۷۳	۰/۲۲۳	۰/۴۷۳	۰/۷۲۳	۱	۹	۴	۵	۱	کمبود صنایع دستی و سوغات در منطقه	

نظرسنجی مرحله دوم

پس از مشخص شدن تعداد پاسخ‌های داده‌شده به موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز در مرحله دوم و بعد از محاسبه میانگین فازی مثلثی برای عوامل از فرمول ساده مرکز ثقل، اعداد فازی قطعی شده برای هر مؤلفه محاسبه می‌شود. نتایج حاصل از میانگین فازی و فازی‌زدایی عوامل در مرحله دوم به شرح جدول ۴ ارائه شده است.

پس از انجام مرحله اول نظرسنجی، مؤلفه‌هایی که نتیجه میانگین فازی‌زدایی آن‌ها از ۰/۲۵ کمتر شد حذف شدند. لازم بود تا مرحله دوم نیز به همین روال انجام شود تا نتایج هر دو مرحله با هم مقایسه و نتیجه مشخص شود. به دلیل آن‌که میانگین فازی‌زدایی ده مورد از مؤلفه‌ها کمتر از ۰/۲۵ بود حذف شدند و مرحله دوم با ۲۴ مؤلفه انجام شد.

جدول ۴: نتایج نظرسنجی و اولویت‌بندی میانگین دیدگاه‌های خبرگان مرحله دوم

متغیرها	مفوله‌های استخراج‌شده	فازی‌زدایی	فازی‌زدایی	فازی‌زدایی	فازی‌زدایی	فازی‌زدایی	میانگین فازی مثلثی		
							L	m	u
مشکلات دسترسی و اطلاعاتی	نامطلوب بودن راه‌های ارتباطی تا آبشار	۷	۱۳	۰	۰	۰	۰/۶۱۸	۰/۸۸۱	۱/۰۵۲
	کمبود تابلوهای راهنمایی در طول مسیر برای دسترسی راحت به آبشار	۴	۵	۸	۳	۰	۰/۳۹۴	۰/۶۵۷	۰/۸۶۸
	نبود کیوسک اطلاعات راهنمای گردشگران	۳	۷	۱۰	۰	۰	۰/۴۳۴	۰/۶۹۷	۰/۹۲۱
	کمبود راهنماهای محلی	۰	۳	۸	۹	۰	۰/۱۸۴	۰/۴۴۷	۰/۷۱۰
	کمبود علائم و تابلوهای راهنما در منطقه برای گردشگران	۳	۳	۱۳	۱	۰	۰/۳۶۸	۰/۶۳۱	۰/۸۵۵
میانگین فازی‌زدایی دسته اول: مشکلات دسترسی و اطلاعاتی									
۰/۶۴۸									
موانع سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مالی	کمبود سرمایه‌گذاری دولتی در زمینه گردشگری در منطقه	۱۸	۲	۰	۰	۲	۰/۷۶۳	۱/۰۲۶	۱/۰۵۲
	تمایل نداشتن بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه	۱۹	۱	۰	۰	۰	۰/۷۷۶	۱/۰۳۹	۱/۰۵۲
	آگاهی نداشتن کارآفرینان محلی از ظرفیت توسعه طبیعت‌گردی	۲	۸	۹	۱	۰	۰/۴۰۷	۰/۶۷۱	۰/۹۰۷
	درک پایین جامعه محلی از گردشگری در حکم منبع درآمد پایدار	۴	۹	۶	۰	۱	۰/۴۷۳	۰/۷۲۳	۰/۹۳۴
	ناتوانی مسئولان ملی و استانی برای بهره‌مندی از تجارب جهانی در عرصه طبیعت‌گردی	۵	۸	۷	۰	۰	۰/۵	۰/۷۶۳	۰/۹۶۰
میانگین فازی‌زدایی دسته دوم: موانع سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مالی									
۰/۸۰۳									
موانع زیربنایی و زیرساختی	فقدان سرویس‌های بهداشتی مناسب و کافی	۱۶	۴	۰	۰	۰	۰/۷۳۶	۱	۱/۰۵۲
	کمبود فضا برای پارکینگ	۲	۴	۸	۶	۰	۰/۲۸۹	۰/۵۵۲	۰/۷۸۹
	نبود آلاچیق و سکو برای نشستن گردشگران	۱	۵	۵	۹	۰	۰/۲۳۶	۰/۵	۰/۷۵۰
	نبود روشنایی جهت اسکان شبانه	۱۱	۹	۰	۰	۰	۰/۶۷۱	۰/۹۳۴	۱/۰۵۲
	آنتن‌دهی ضعیف خطوط ارتباطی و اینترنت در منطقه	۵	۱۱	۴	۰	۰	۰/۵۳۹	۰/۸۰۲	۱
	نبود اقامتگاه مناسب برای گردشگران	۱۰	۹	۱	۰	۰	۰/۶۴۴	۰/۹۰۷	۱/۰۳۹
	فقدان رستوران و غذاخوری بهداشتی و مطمئن	۱۷	۳	۰	۰	۰	۰/۷۵۰	۱/۰۱۳	۱/۰۵۲
	کمبود فروشگاه مواد غذایی و آب سالم و مطمئن	۵	۱۲	۳	۰	۰	۰/۵۵۲	۰/۸۱۵	۱/۰۱۳
میانگین فازی‌زدایی دسته سوم: موانع زیربنایی و زیرساختی									
۰/۷۷۸									

متغیرها	مقوله‌های استخراج شده	رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	میانگین فازی مثالی			فازی زدایی	
						L	m	u		
موانع امنیتی	نبود خدمات اورژانس و ایمنی (آمبولانس، آتش‌نشانی، پلیس‌راه و غیره)	۹	۹	۱	۱	۰	۱/۰۱۳	۰/۸۶۸	۰/۶۰۵	۰/۸۲۸
	بومی بودن اکثریت گردشگران و احساس غربت در بین دیگر گردشگران	۴	۹	۵	۲	۰	۰/۹۳۴	۰/۷۲۳	۰/۴۶۰۵	۰/۷۰۶
میانگین فازی زدایی دسته چهارم: موانع امنیتی										
موانع فرهنگی و اجتماعی	کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده در زمینه گردشگری	۹	۹	۱	۱	۰	۱/۰۱۳	۰/۸۶۸	۰/۶۰۵	۰/۸۲۸
	میانگین فازی زدایی دسته پنجم: موانع فرهنگی و اجتماعی									۰/۸۲۸
معرفی ضعیف منطقه	معرفی نکردن آبشار در سطح ملی از طریق رسانه ملی	۱۶	۲	۲	۰	۰	۱/۰۲۶	۰/۹۷۳	۰/۷۱۰	۰/۹۰۳
	فعالیت ضعیف بازاریابی و تبلیغی تورهای گردشگری	۶	۱۳	۱	۰	۰	۱/۰۳۹	۰/۸۵۵	۰/۵۹۲	۰/۸۲۸
	کمبود صنایع دستی و سوغات در منطقه	۰	۶	۴	۱۰	۰	۱/۰۳۹	۰/۸۵۵	۰/۲۱۰	۰/۷۰۱
	میانگین فازی زدایی دسته ششم: معرفی ضعیف منطقه									۰/۸۱۰

طبیعت‌گردی با امتیاز ۰/۶۶۲. **دسته سوم، موانع زیربنایی و زیرساختی:**

در سومین دسته، بیشترین توافق خبرگان در خصوص موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز، به ترتیب عبارت بودند از: فقدان رستوران و غذاخوری بهداشتی و مطمئن با امتیاز فازی زدایی ۰/۹۳۸، نبود سرویس‌های بهداشتی مناسب و کافی با امتیاز فازی زدایی ۰/۹۲۹، نبود روشنایی برای اسکان شبانه با امتیاز ۰/۸۸۵، نبود اقامتگاه مناسب برای گردشگران با امتیاز ۰/۸۶۳، کمبود فروشگاه مواد غذایی و آب سالم و مطمئن با امتیاز ۰/۷۹۳، آنتن‌دهی ضعیف خطوط ارتباطی و اینترنت در منطقه با امتیاز ۰/۷۸۰، کمبود فضا برای پارکینگ با امتیاز ۰/۵۴۳ و نبود آلاچیق و سکو برای نشستن گردشگران با امتیاز ۰/۴۹۵.

دسته چهارم، موانع امنیتی: در دسته بعدی، بیشترین توافق خبرگان در خصوص موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز به ترتیب عبارت بودند از: نبود خدمات اورژانس و ایمنی آمبولانس، آتش‌نشانی، پلیس‌راه و غیره با امتیاز ۰/۸۶۳ و بومی بودن اکثریت گردشگران و احساس غربت در بین دیگر گردشگران با امتیاز ۰/۷۰۶.

دسته پنجم، موانع فرهنگی و اجتماعی: در دسته پنجم، تنها گزینه باقی مانده در خصوص موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید

اولویت موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز دسته بندی شده در هر دسته **دسته اول، مشکلات دسترسی و اطلاعاتی:**

در این دسته، بیشترین توافق خبرگان در خصوص موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز، به ترتیب عبارت بودند از: نامطلوب بودن راه‌های ارتباطی تا آبشار با امتیاز ۰/۸۵۰، نبود کیوسک اطلاعات راهنمای گردشگران با امتیاز ۰/۶۸۴، کمبود تابلوهای راهنمایی در طول مسیر برای دسترسی راحت به آبشار با امتیاز ۰/۶۴۰، کمبود علائم و تابلوهای راهنما در منطقه برای گردشگران با امتیاز ۰/۶۱۸ و کمبود راهنماهای محلی با امتیاز ۰/۴۴۷.

دسته دوم، موانع سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مالی: در دسته دوم، بیشترین توافق خبرگان در خصوص موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز به ترتیب عبارت بودند از: عدم تمایل بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه با امتیاز فازی زدایی ۰/۹۵۶، کمبود سرمایه‌گذاری دولتی در زمینه گردشگری در منطقه با امتیاز ۰/۹۴۷، ناتوانی مسئولان ملی و استانی برای بهره‌مندی از تجارب جهانی در عرصه طبیعت‌گردی با امتیاز ۰/۷۴۱، درک پایین جامعه محلی از گردشگری به منزله منبع درآمدی پایدار با امتیاز ۰/۷۱۰ و آگاهی نداشتن کارآفرینان محلی از ظرفیت توسعه

محاسبه اختلاف میانگین دو مرحله

پس از این‌که نظرسنجی هر دو مرحله انجام شد و موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز در هر دسته در مرحله دوم نظرسنجی اولویت‌بندی شدند، لازم است که اختلاف بین میانگین فازی‌زدایی‌شده عوامل بازدارنده بررسی و تحلیل شود. بررسی اختلاف میانگین فازی‌زدایی‌شده موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز در مرحله اول و دوم به شرح جدول ۵ است.

الیگودرز عبارت بود از: کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش‌دیده در حوزه گردشگری با امتیاز فازی‌زدایی ۰/۸۲۸.

دسته ششم، معرفی ضعیف منطقه: در دسته ۶، بیشترین توافق خبرگان درخصوص موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز به ترتیب عبارت بودند از: معرفی نکردن آبشار در سطح ملی از طریق رسانه ملی با امتیاز فازی‌زدایی ۰/۹۰۳، فعالیت ضعیف بازاریابی و تبلیغی تورهای گردشگری با امتیاز ۰/۸۲۸ و کمبود صنایع دستی و سوغات در منطقه با امتیاز ۰/۷۰۱.

جدول ۵: تفاوت میانگین مرحله اول با مرحله دوم موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی

ردیف	عوامل بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی پایدار	مرحله اول	مرحله دوم	اختلاف دو مرحله
۱	نامطلوب بودن راه‌های ارتباطی تا آبشار	۰/۸۵۰	۰/۸۵۰	۰
۲	کمبود تابلوهای راهنمایی در طول مسیر برای دسترسی راحت به آبشار	۰/۶۶۰	۰/۶۴۰	-۰/۰۲۰
۳	نبود رستوران و غذاخوری بهداشتی و مطمئن	۰/۹۲۹	۰/۹۳۸	۰/۰۰۹
۴	کمبود فروشگاه مواد غذایی و آب سالم و مطمئن	۰/۸۰۷	۰/۷۹۳	-۰/۰۱۳
۵	کمبود سرمایه‌گذاری دولتی در زمینه گردشگری در منطقه	۰/۹۵۶	۰/۹۴۷	-۰/۰۰۸
۶	تمایل نداشتن بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه	۰/۹۶۴	۰/۹۵۶	-۰/۰۰۸
۷	ناتوانی مسئولان ملی و استانی برای بهره‌مندی از تجارب جهانی در عرصه طبیعت‌گردی	۰/۸۰۲	۰/۷۴۱	-۰/۰۶۱
۸	نبود سرویس‌های بهداشتی مناسب و کافی	۰/۹۲۱	۰/۹۲۹	۰/۰۰۸
۹	کمبود فضا برای پارکینگ	۰/۵۵۲	۰/۵۴۳	-۰/۰۰۸
۱۰	نبود آلاچیق و سکو برای نشستن گردشگران	۰/۵۳۵	۰/۴۹۵	-۰/۰۳۹
۱۱	نبود روشنایی جهت اسکان شبانه	۰/۹۱۲	۰/۸۸۵	-۰/۰۲۶
۱۲	آنتن‌دهی ضعیف خطوط ارتباطی و اینترنت در منطقه	۰/۸۱۵	۰/۷۸۰	-۰/۰۳۵
۱۳	نبود اقامتگاه مناسب برای گردشگران	۰/۹۲	۰/۹۱۳	-۰/۰۰۷
۱۴	نبود خدمات اورژانس و ایمنی (آمبولانس، آتش‌نشانی، پلیس راه و...)	۰/۸۴۲	۰/۸۶۳	۰/۰۲۱
۱۵	کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش‌دیده در زمینه گردشگری	۰/۸۶۸	۰/۸۲۸	-۰/۰۳۹
۱۶	آگاهی نداشتن کارآفرینان محلی از ظرفیت توسعه طبیعت‌گردی	۰/۶۷۱	۰/۶۶۲	-۰/۰۰۸
۱۷	درک پایین جامعه محلی از گردشگری در حکم منبع درآمد پایدار	۰/۷۵۸	۰/۷۱۰	-۰/۰۴۸
۱۸	بومی بودن اکثریت گردشگران و احساس غربت در بین دیگر گردشگران	۰/۷۶۷	۰/۷۰۶	-۰/۰۶۱
۱۹	معرفی نکردن آبشار در سطح ملی از طریق رسانه ملی	۰/۹۰۳	۰/۹۰۳	۰
۲۰	فعالیت ضعیف بازاریابی و تبلیغی تورهای گردشگری	۰/۹۲۹	۰/۸۲۸	-۰/۱۰۰
۲۱	کمبود صنایع دستی و سوغات در منطقه	۰/۴۷۳	۰/۷۰۱	۰/۲۲۸
۲۲	نبود کیوسک اطلاعات راهنمای گردشگران	۰/۷۱۴	۰/۶۸۴	-۰/۰۳۰
۲۳	کمبود راهنماهای محلی	۰/۴۵۶	۰/۴۴۷	-۰/۰۰۸
۲۴	کمبود علائم و تابلوهای راهنما در منطقه برای گردشگران	۰/۷۰۱	۰/۶۱۸	-۰/۰۸۳

با توجه به دیدگاه‌های ارائه‌شده در مرحله اول و مقایسه آن با نتایج مرحله دوم، در صورتی که اختلاف بین میانگین فازی‌زدایی شده در دو مرحله کمتر از $0/25$ باشد، فرایند نظرسنجی متوقف می‌شود. با توجه به این که اختلاف میانگین فازی‌زدایی شده نظر خبرگان در دو مرحله کمتر از $0/25$ است، خبرگان در خصوص موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز به اجماع رسیدند و نظرسنجی در این مرحله متوقف شد. این بدان معنی است که خبرگان به مؤلفه‌ها و ابعاد شناسایی‌شده در پژوهش نگاه تقریباً یکسانی داشته‌اند (جدول ۵).

اولویت‌بندی نهایی موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی بر مبنای امتیاز حاصل از روش دلفی - فازی

در این مرحله و پس از محاسبه اختلاف میانگین دو مرحله، اولویت‌بندی نهایی متغیرهای ارائه‌شده انجام شد. بر این اساس و با توجه به جدول ۴، موانع فرهنگی و اجتماعی با میانگین $0/828$ در اولویت اول موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز از نظر خبرگان قرار گرفت. همچنین باقی موانع دسته‌بندی‌شده شامل موانع مربوط به معرفی ضعیف منطقه با میانگین کل فازی‌زدایی $0/810$ ، موانع سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مالی با میانگین کل فازی‌زدایی $0/803$ ، موانع زیربنایی و زیرساختی با میانگین کل فازی‌زدایی $0/778$ ، موانع امنیتی با میانگین کل فازی‌زدایی $0/767$ و مشکلات دسترسی و اطلاعاتی با میانگین کل فازی‌زدایی $0/648$ در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند (جدول ۴).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و اولویت‌بندی عوامل بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی آبشار آب سفید الیگودرز انجام شد. برای دستیابی به اجماع نظر خبرگان در مورد صحت موانع شناسایی‌شده از روش دلفی فازی استفاده شد. طبق نتایج به دست آمده، موانع بازدارنده در شش عامل دسته‌بندی شدند.

بر اساس نتایج حاصله، از نظر خبرگان موانع فرهنگی و اجتماعی در اولویت اول موانع بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز است. کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده در زمینه گردشگری تنها گزینه باقی‌مانده در این دسته بود که در مرحله دوم دلفی - فازی در مهم‌ترین دسته از عوامل بازدارنده

توسعه طبیعت‌گردی قرار گرفت. اسدپوریان و همکاران (۱۳۹۸) به اهمیت آموزش موضوعات فرهنگی و نیز لیبو و منز (۲۰۱۴) و موندینو و بری (۲۰۱۹) نیز در تحقیقات خود به اهمیت موانع فرهنگی و اجتماعی در توسعه گردشگری اشاره کرده‌اند. این نتیجه نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود زیبایی‌های طبیعی آبشار، که در بخش مقدمه بدان اشاره شد، کارشناسان بر این باورند که در منطقه مورد مطالعه یعنی شهرستان الیگودرز نیروی انسانی که مهارت مدیریت توره‌های گردشگری، اسکان گردشگران، جایابی آن‌ها در اماکن مطمئن، مدیریت تغذیه آن‌ها، مدیریت خدمات رفاهی و مواردی از این قبیل را داشته باشد وجود ندارد. پیشنهاد پژوهش حاضر این است که از دو طریق اقدام به تربیت نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده در زمینه گردشگری شود. این کار را می‌توان از طریق راه‌اندازی رشته گردشگری در مقطع کاردانی و کارشناسی در دانشگاه‌های استان لرستان و تربیت نیروی انسانی در این رشته انجام داد. در همین راستا، بهتر است برای مناطقی از استان لرستان، مانند شهرستان الیگودرز - که پتانسیل جذب طبیعت‌گردی دارند - سهمیه بومی در نظر گرفته شود تا افراد بومی مهارت لازم در زمینه گردشگری را بیاموزند و در شهرستان محل سکونت خود مشغول به کار شوند. این امر هم به اشتغال جوانان منطقه کمک می‌کند و هم به توسعه طبیعت‌گردی در منطقه. راهکار دوم برای آموزش نیروی انسانی را می‌توان از طریق برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت فشرده برای علاقه‌مندان فعالیت در بخش گردشگری پیگیری کرد. پیشنهاد می‌شود که این آموزش‌ها با همکاری اداره فنی و حرفه‌ای شهرستان و اداره میراث فرهنگی و گردشگری انجام شود.

طبق نتایج، معرفی ضعیف منطقه دومین عامل بازدارنده طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز شناسایی شده است. بی‌شک معرفی منطقه کمک چشمگیری به جذب بیشتر گردشگران ملی و حتی بین‌المللی به آبشار آب سفید الیگودرز خواهد کرد. مدهوشی و ناصرپور (۱۳۸۲) و امید نجف‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵) این نتیجه را تأیید می‌کنند. نکته‌ای که نباید از آن غافل شد این است که ظرفیت واقعی منطقه برای جذب گردشگر به چه میزان است؛ زیرا در صورت جذب بیشتر از پتانسیل موجود و ورود بیشتر گردشگران عواقبی مانند تخریب منطقه - هم به لحاظ زیست‌محیطی و هم به لحاظ ورود آسیب‌های اجتماعی - توسعه ناپایدار طبیعت‌گردی در منطقه را به دنبال خواهد داشت. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که در آینده

کافی، روشنایی برای اسکان شبانه، اقامتگاه مناسب، آنتن‌دهی مناسب خطوط ارتباطی و اینترنت، آلاچیق و سکو برای نشستن، فضا برای پارکینگ و امکاناتی از این قبیل است. بی‌شک وجود صرفاً زیبایی طبیعی یک منطقه، فقدان یا وجود ناکافی امکانات، نمی‌تواند به توسعه طبیعت‌گردی در یک منطقه اکوتوریستی منجر شود. از این‌رو، پیشنهاد تحقیق حاضر وجود برنامه‌ای جامع و مستمر برای رفع نیازهای زیربنایی و زیرساختی گردشگران از طرف سازمان‌هایی مانند اداره میراث فرهنگی و گردشگری، فرمانداری و شهرداری شهرستان الیگودرز است. ذکر این نکته ضروری است که هرگونه ساخت‌وساز عمرانی در این زمینه می‌باید متناسب با معماری و در تناسب با اقلیم، فرهنگ و شرایط جغرافیایی و اجتماعی جامعه میزبان باشد؛ زیرا این اصل یکی از اصول توسعه پایدار طبیعت‌گردی به‌شمار می‌رود.

طبق نتایج، موانع امنیتی عامل بعدی بازدارنده طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز شناسایی شده است. دو گویه نبود خدمات اورژانس و ایمنی (آمبولانس، آتش‌نشانی، پلیس‌راه و غیره) و نیز بومی بودن اکثریت گردشگران و احساس غربت در بین دیگر گردشگران از جمله مواردی بودند که در مرحله دوم روش دلفی فازی با اجماع کارشناسان در این دسته قرار گرفتند. وجود خدمات اورژانس و امنیت از طریق نیروهای امنیتی اگرچه از زیرساخت‌های بنیادی برای توسعه طبیعت‌گردی است، اما به دلیل اهمیت امنیت گردشگران در دسته‌ای جدا بررسی شده است. درخصوص مسئله امنیت و نقش آن در جذب گردشگر محققان زیادی تأکید کرده‌اند. برای نمونه می‌توان به نتایج پژوهش‌های موسایی (۱۳۸۳)، نوری و مهدی‌نسب (۱۳۸۹)، امینیان و همکاران (۱۳۹۱)، هال (۲۰۰۸) و لیو و منز (۲۰۱۴) اشاره کرد. در این مطالعه نیز پیشنهاد می‌شود که با تأمین امنیت جانی، روانی، بهداشتی و غیره گردشگران از طریق وجود پایگاه‌های اورژانس، نیروهای تأمین نظم و امنیت به توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید کمک کرد.

براساس نتایج تحقیق، که مشکلات دسترسی و اطلاعاتی آخرین عامل بازدارنده طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز است. توکلی و هدایتی (۱۳۸۷) و پاساپا و همکاران (۲۰۱۵) نیز در مطالعات خود به اهمیت این عامل اشاره کرده‌اند. همیشه آخرین عامل بودن به معنای بی‌اهمیت بودن آن عامل نیست؛ بلکه نشان می‌دهد که وضعیت این عامل به نسبت دیگر عامل‌ها اندکی بهتر است. به عبارتی،

محققان تحقیقی را با هدف تعیین ظرفیت اکولوژیکی و اجتماعی منطقه آبشار آب سفید الیگودرز برای جذب گردشگر انجام دهند. سپس براساس ظرفیت اعلام‌شده از طریق معرفی آبشار در سطح ملی از طریق رسانه ملی و استانی، تقویت بازاریابی و تبلیغ تورهای گردشگری از طریق فضای مجازی و تلاش برای توسعه صنایع دستی و سوغات در منطقه به معرفی قوی‌تر منطقه کمک کرد.

موانع سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مالی سومین دسته از موانع توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز معرفی شده است. نوری و مهدی‌نسب (۱۳۸۹) و تقوایی و همکاران (۱۳۹۱) در یافته‌های خود موضوع ضعف در سرمایه‌گذاری را یکی از عوامل بازدارنده توسعه گردشگری برشمرده‌اند. همچنین نتیجه مطالعه امیدی‌نجدآبادی و همکاران (۱۳۹۵) به اهمیت مدیریت مالی در توسعه گردشگری تأکید دارد. تمایل نداشتن بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه در این متغیر، با بیشترین امتیاز، به منزله اولویت اول مطرح شد. این موضوع نشان‌دهنده تمایل نداشتن بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری منطقه است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود که مسئولان مرتبط تعاملات لازم با بخش خصوصی حقیقی یا حقوقی برای سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مالی در زمینه توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز را داشته باشند. این تعاملات می‌توانند در قالب وام‌های بلندمدت، تسهیلات بانکی و معافیت‌های مالیاتی و به‌طورکلی تشویق در سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، توسعه صنایع دستی و صنایع محلی، تشویق مردم و سازمان‌ها و ایرانیان خارج از کشور به سرمایه‌گذاری در زمینه گردشگری، کم‌کردن روند اداری برای سرمایه‌گذاری راحت‌تر بخش خصوصی باشند.

طبق نتایج موانع زیربنایی و زیرساختی چهارمین دسته از موانع توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز است. مطالعات زیادی به نقش و اهمیت این دسته از موانع در حکم موانع بازدارنده توسعه گردشگری اشاره کرده‌اند که می‌توان به نتایج تحقیقات حیدری‌ساربان (۱۳۹۱)، تولایی و همکاران (۱۳۹۱)، ملکی و همکاران (۱۳۹۲) و نوری و همکاران (۱۳۹۵) اشاره کرد. طبیعی است که نیاز گردشگران بعد از تماشا و لذت‌بردن از مواهب طبیعی هر منطقه اکوتوریستی، دستیابی به یکسری امکانات رفاهی است که موجب آرامش آن‌ها در سفر باشد. این امکانات شامل فروشگاه مواد غذایی و آب سالم، رستوران و غذاخوری بهداشتی و مطمئن، سرویس‌های بهداشتی مناسب و

مشکل دسترسی به منطقه و وجود راهنماهای محلی در منطقه، کمتر از دیگر عوامل موجب بازدارندگی توسعه طبیعت‌گردی شده است. پیشنهاد تحقیق حاضر این است که دسترسی به منطقه و دسترسی گردشگران به اطلاعات لازم راحت‌تر از وضعیت موجود شود. این کار موجب آرامش بیشتر گردشگران و سردرگمی کمتر آن‌ها خواهد شد.

جمع‌بندی نهایی تحقیق نشان می‌دهد که عوامل بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز در پنج دسته موانع فرهنگی و اجتماعی، معرفی و تبلیغات ضعیف منطقه، موانع سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی مالی، موانع زیربنایی و زیرساختی، موانع امنیتی و مشکلات دسترسی و اطلاعاتی دسته‌بندی شدند. دانشگاه لرستان درحکم یکی از بخش‌های تحقیقاتی در استان لرستان، رسالت و وظیفه خود در قبال انجام تحقیقی با هدف شناسایی و تحلیل عوامل بازدارنده توسعه طبیعت‌گردی در آبشار آب سفید الیگودرز را در قالب مقاله حاضر انجام داده است. پس از شناسایی تعیین اهمیت هریک از عوامل، ضروری است که اقدامات اجرایی برای کاهش این موانع انجام شود. طبیعتاً برای رفع هریک از این موانع و عوامل بازدارنده لازم است که سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان با حمایت مالی، لجستیکی و مشاوره‌ای از اداره زیرمجموعه خود در شهرستان الیگودرز و همچنین با هماهنگی نهادهای دیگری مانند شهرداری و فرمانداری این شهرستان اقدامات لازم در این زمینه را انجام دهد. گفتنی است که این اقدامات و هرگونه پروژه برای توسعه طبیعت‌گردی زمانی می‌تواند از کارایی و بهره‌وری مؤثر برخوردار باشد که همراهی و مشارکت مردم و به‌ویژه مردم محلی ساکن در قطب گردشگری را در کنار خود داشته باشد. به عبارتی، با درگیرکردن مردم محلی در فرایند توسعه گردشگری می‌توان از مزایای حضور آنان در پیشبرد هرچه بهتر اهداف پروژه‌های گردشگری بهره گرفت. ازاین‌رو پیشنهاد کلی این تحقیق، برنامه‌ریزی دقیق، جذب حمایت‌های مالی و تلاش سازمان‌های تصمیم‌گیرنده مدیریت طبیعت‌گردی شهرستان الیگودرز و استان لرستان برای رفع و کاهش موانع یادشده از طریق پیشنهادهاى اجرایی ارائه‌شده در این پژوهش است. در پایان، لازم است که به محدودیت‌هایی که محققان با آن‌ها مواجه بودند اشاره کرد. از جمله محدودیت‌های تحقیق، از یک‌سو تعداد کم کارشناسان آگاه به شرایط منطقه آبشار آب سفید بود. از سوی

دیگر، تعدادی از کارشناسان مطلع از وضعیت منطقه مطالعه‌شده به دلیل مشغله کاری و مواردی از این قبیل همکاری کامل را با تیم تحقیق انجام نمی‌دادند؛ زیرا در تحقیقاتی که به روش دلفی فازی انجام می‌شوند نیاز به چندین مرحله گردآوری داده از خبرگانی است که ممکن است در مراحل دوم و سوم همکاری لازم را با گروه تحقیق انجام ندهند؛ ازاین‌رو امکان انتخاب بیشتر از بیست نفر به‌منزله جامعه آماری فراهم نبود.

منابع

اسدپوریان، زینب، رحیمیان، مهدی و غلامرضایی، سعید (۱۳۹۸). شناسایی معیارها و سنجش سطح توسعه طبیعت‌گردی پایدار در بین قطب‌های گردشگری استان لرستان. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۵۰(۳): ۴۹۹-۴۸۳.

امیدی نجف‌آبادی، مریم، حق‌بین، آنتیا و فرج‌الله‌حسینی، سید جمال (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم، مطالعه موردی: لواسان کوچک. پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، ۳۹(۳)، ۱۱-۲۱.

امینیان، سکینه، صادقی، ابراهیم، فرجی، عبدالله و نادری‌گور قلعه، افشین (۱۳۹۱). بررسی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه پایدار طبیعت‌گردی ایران. دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج.

بخشی‌جهرمی، آرمان و توحیدیان‌فر، سمیه (۱۳۸۸). گردشگری پایدار روستایی: چالش‌ها و راهکارها. مجموعه مقالات نخستین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، کرمانشاه: دانشگاه رازی.

تقوایی، مسعود، غلامحسین، احسانی و صفراآبادی، اعظم (۱۳۸۸). نقش و جایگاه برنامه‌ریزی چندبعدی در توسعه توریسم و اکوتوریسم، مطالعه موردی منطقه خرو طبس، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۰(۳)، ۴۵-۶۲.

توکلی، مرتضی و هدایتی، صلاح (۱۳۸۷). چالش‌های گردشگری در مناطق مرزی. مطالعه موردی سیستان و بلوچستان، مجله علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی، ۲۳(۸)، ۲۰-۱.

- Alshanbari, H., & Issa, R. R. A. (2019). Use of Video Games to Enhance Construction Management Education. *International Journal of Construction Management*, 19(3), 206-221, Available on: <https://doi.org/10.1080/15623599.2017.1423166>
- Anup, K. (2016). Ecotourism and Its Role in Sustainable Development of Nepal. In *Tourism-From Empirical Research Towards Practical Application*. InTech.
- Ars, M. S., & Bohanec, M. (2010). Towards the ecotourism: A decision support model for the assessment of sustainability of mountain huts in the Alps. *Journal of environmental management*, 91(12), 2554-2564.
- Aronsson, L. (2004). Sustainable Turism sistem, Example of sustainable Rural Turism in Sweden, In Bramwell and lane (Eds.), *Rural Tourism and sustainable Rural Development, clevedon, channel*, View publications.
- Asadpourian, Z., Rahimian, M., & Gholamrezai, S. (2020). SWOT-AHP-TOWS analysis for sustainable ecotourism development in the best area in Lorestan Province, Iran. *Social Indicators Research*, 152(1), 289-315.
- Ashok, S., Tewari, H., Behera, M., & Majumdar, A. (2017). Development of ecotourism sustainability assessment framework employing Delphi, C&I and participatory methods: A case study of KBR, West Sikkim, India. *Tourism Management Perspectives*, 21, 24-41.
- Azam, M., Alam, M. M., & Hafeez, M. H. (2018). Effect of tourism on environmental pollution: Further evidence from Malaysia, Singapore and Thailand. *Journal of Cleaner Production*, 190, 330-338.
- تولایی، سیمین، ریاحی، وحید، افراخته، حسن و شعبانی، احمد (۱۳۹۲). بررسی توانمندی‌ها و راهکارهای توسعه گردشگری روستایی در بخش کهک استان قم، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴۵(۴)، ۱۰۳-۱۱۸.
- حاجی‌پروانه، لیلا (۱۳۸۷). طبیعت‌گردی در ایران، مجله شکار و دوستداران طبیعت، پیاپی ۱۰۴، ۱۹-۱۶.
- حیدری‌ساریان، وکیل (۱۳۹۱). تحلیل موانع مؤثر بر توسعه گردشگری روستای سردابه، شهرستان اردبیل، جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱(۱)، ۶۸-۸۱.
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان (۱۳۹۱). آشنایی با جاذبه‌های طبیعی استان لرستان، قابل دسترس در سایت: <https://web.archive.org/web/20120716033825/http://lorestan.ichto.ir/Default.aspx?tabid=1685>
- کرمی، فریبا، و شریفی، رقیه (۱۳۹۲). ارزیابی گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT، مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی مراغه. جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۱۷(۶)، ۱۹۹-۲۲۱.
- مدهوشی، مهرداد و ناصرپور، نادر (۱۳۸۲). ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری استان لرستان، پژوهشنامه بازرگانی، ۲۸(۴)، ۵۸-۲۵.
- ملکی، محمدرضا، سرتیپی‌پور، محسن، طاهباز، منصوره، و ملکی، علی (۱۳۹۲). امکان‌سنجی توسعه طبیعت‌گردی در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان دره شهر، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۲(۶)، ۷۴-۹۶.
- موسایی، میثم (۱۳۸۳). تخمین تابع تقاضای گردشگری به ایران، پژوهشنامه بازرگانی، ۸(۳۲)، ۲۲۵-۲۴۴.
- نوری، غلامرضا و مهدی‌نسب، مهدی (۱۳۸۹). بررسی قابلیت‌های اکولوژیکی و توسعه گردشگری دریاچه گهر براساس مدل SWOT، تالاب، ۲(۵)، ۵۷-۶۶.
- نوری، غلامرضا، پاکباز، هاجر، و تقی‌زاده، زهرا (۱۳۹۵). ارزیابی قابلیت‌های اکولوژیکی آبشار مارگون با استفاده از مدل استراتژی SWOT و فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP جهت توسعه طبیعت‌گردی، تالاب، ۸(۲۸)، ۶۳-۷۴.

- Mullen, P. (2003). Delphi: Myths and reality. *Health Organization and Management*, 17(1), 37-52.
- Okoli, C. & Pawlowski, S. (2004). The Delphi method as a research tool: An example, design considerations and applications. *Information and Management*, 42(1), 15-29.
- Pasapea, L., Wineaster, A., & George, L. (2015). Good governance strategies for sustainable ecotourism in Tanzania. *Journal of Ecotourism*, 14(2-3), 145-165.
- Sayyed, M. (2013). SWOT analysis of Tandooreh National Park (NE Iran) for sustainable ecotourism. *Proceedings of the International Academy of Ecology and Environmental Sciences*, 3(4), 296.
- Sharpley, R. (2006). Ecotourism: A consumption Perspective. *Journal of Ecotourism*, 5(1-2), 7-22.
- Sladoje, N., Lindblad, J., & Nyström, I. (2011). Defuzzification of spatial fuzzy sets by feature distance minimization. *Image and Vision Computing*, 29(2-3), 127-141.
- Steiner, C. (2006). *Social distance, Security Threats and Tourism Volatility, Second World Congress for Middle Eastern Studies*, 11.07.-16.07.2006, Amman, Jordanien.
- UNWTO. (2019). International tourism highlights. In: *World tourism organization*.
- Wondirad, D., Tolkach, D., King, B. (2020). Stakeholder collaboration as a major factor for sustainable ecotourism development in developing countries, *Tourism Management*, 78, (104024), 1-21. Available on: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104024>
- Ceballos-lascurain, H. (1996). Tourism, Ecotourism and protected Areas: The state of Nature Based tourism Around the world and Guidelines for Its Development. IUCN, The world conservation union, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK.
- Duffy, R. (2008). Neoliberalising nature: global networks and ecotourism development in Madagascar. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(3), 327-344.
- Ghorbani, A., Raufirad, V., Rafiani, P., Azadi, H. (2015). Ecotourism sustainable development strategies using SWOT and QSP Mmodel: a case study of kaji Namakzar Wetland, south khorsan province, Iran. *Tourism management perspective*, 16, 290-297.
- Hall, M. (2008). *Travel and tourism in the third world*, New York, routledge.
- Kil, N., Holland, S. M., & Stein, T. V. (2014). Structural relationships between environmental attitudes, recreation motivations, and environmentally responsible behaviors. *Journal of Outdoor Recreation & Tourism*, 7-8, 16-21.
- Liu, B., & Mwanza, F. (2014). Towards sustainable tourism development in Zambia: advancing tourism planning and natural resource management in living stone (Mosi - oa - Tunya) Area. *Journal of service science and management*, 7(1), 3045.
- Meleddu, M., Paci, R., & Pulina, M. (2015). Repeated behavior and destination loyalty. *Tourism Management*, 50, 159-171.
- Mondino, E., & Beery, T. (2019). Ecotourism as a learning tool for sustainable development. The case of Monviso Transboundary Biosphere Reserve, Italy. *Journal of Ecotourism*, 18(2), 107-121.